

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти

Бердянського державного педагогічного університету

Попової Анастасії Сергіївни

на дисертацію

Яворської-Димитрієвої Тетяни Іванівни «Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена активізацією міграційних процесів у сучасному світі, посиленням глобалізаційних та євроінтеграційних тенденцій, а також зростанням потреби у фахівцях правничої сфери, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність у багатокультурному середовищі та забезпечувати правовий супровід різних категорій мігрантів. Особливої значущості окреслена проблематика набуває в умовах воєнного стану в Україні, що супроводжується масштабними міграційними процесами, збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб, біженців та осіб, які потребують міжнародного захисту.

Соціальна важливість підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами, необхідність удосконалення їхньої професійної підготовки відповідно до сучасних викликів, а також недостатня розробленість педагогічних аспектів зазначеної проблеми в теорії та практиці професійної освіти стали вагомим підґрунтям для проведення цього дослідження. Актуальність роботи додатково підтверджується визначеними авторкою суперечностями, які потребують розв'язання на теоретичному, методичному та практичному рівнях.

У зв'язку з цим дисертація є не просто своєчасним дисертаційним дослідженням Яворської-Димитрієвої Тетяни Іванівни «Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами», а й тим що відповідає викликам сьогодення та сучасним потребам розвитку системи вищої освіти України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського (протокол № 04 від 01.11.2021 р.). Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Теоретико-методологічні засади особистісно-професійного розвитку сучасного фахівця в умовах діджиталізації та диверсифікації освіти» (державний реєстраційний номер 0124U004701). Тема дисертаційного дослідження відповідає основним напрямам зазначеної науково-дослідної роботи та спрямована на розв'язання актуальних завдань професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах трансформації сучасного освітнього простору.

Ступінь обґрунтованості, достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз основного змісту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати про належний рівень обґрунтування актуальності теми дослідження та коректність формулювання його наукового апарату. Об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження взаємоузгоджені й підпорядковані розв'язанню актуальної науково-практичної проблеми підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами в умовах сучасних міграційних процесів та зростання суспільного запиту на фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність у полікультурному середовищі.

Мета дослідження спрямована на теоретичне обґрунтування, розроблення та експериментальну перевірку педагогічних умов підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами. Реалізація поставленої мети дозволила авторці визначити структуру підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами як результату професійної підготовки, обґрунтувати педагогічні умови її формування, розробити модель підготовки майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами та здійснити експериментальну перевірку її результативності.

Особливо варто відзначити, що завдання дослідження, положення наукової новизни та висновки дисертації загалом є взаємопов'язаними. Сформульовані завдання послідовно відображають основні етапи наукового пошуку: від теоретичного аналізу проблеми та уточнення понятійного апарату до розроблення педагогічних умов, побудови авторської моделі та оцінювання ефективності її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується адекватним вибором та комплексним застосуванням методів дослідження. Теоретичні методи (аналіз, узагальнення, систематизація, порівняння, класифікація) стали основою для опрацювання наукових підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі педагогіки, психології, права та філософії, вивчення стану розробленості проблеми професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами, уточнення змістового наповнення поняття «підготовленість бакалавра права до роботи з мігрантами», обґрунтування педагогічних умов та моделі підготовки майбутніх правників до професійної діяльності у зазначеній сфері. Емпіричні методи (педагогічне спостереження, тестування, анкетування, бесіди, самооцінка, метод експертних оцінок) забезпечили можливість дослідити стан сформованості підготовленості майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами, розробити та апробувати відповідний педагогічний інструментарій, а також виявити основні суперечності та проблеми професійної підготовки здобувачів освіти. Педагогічний експеримент, який включав констатувальний, діагностувальний та формувальний етапи, дозволив здійснити перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов і моделі їх реалізації в освітньому процесі закладів вищої освіти. Використання статистичних методів та методів математичної статистики сприяло кількісному й якісному аналізу результатів дослідно-експериментальної роботи, забезпечило об'єктивність інтерпретації

отриманих даних та підтвердження надійності й достовірності результатів проведеного дослідження.

Ступінь обґрунтованості сформульованих у дисертації положень посилюється використанням значної джерельної бази, яка охоплює праці з педагогіки, права, психології, соціології, нормативно-правові документи України та міжнародні акти у сфері міграції й захисту прав людини. Це дозволило розглянути досліджувану проблему в міждисциплінарному вимірі та сформувати належне теоретичне підґрунтя для її наукового осмислення.

Робота має логічну структуру, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків і загалом є завершеним науковим дослідженням. Зміст дисертації засвідчує здатність авторки здійснювати науковий аналіз складних педагогічних явищ, систематизувати отримані результати та формулювати на їх основі науково обґрунтовані висновки й практичні рекомендації.

Отже, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Яворської-Димитрієвої Т. І., можна оцінити як належний, а отримані результати – як достовірні та такі, що мають теоретичне і практичне значення для розвитку теорії та методики професійної освіти.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи.

Аналіз змісту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що поставлені авторкою завдання виконано на належному науковому рівні, а мету дослідження досягнуто. У дисертації сформульовано та обґрунтовано низку положень, висновків і рекомендацій, які характеризуються науковою новизною та спрямовані на вдосконалення професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами. Отримані результати доповнюють сучасні наукові уявлення про організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх правників до професійної діяльності в умовах посилення міграційних процесів та розвитку міжкультурної взаємодії.

Серед найбільш вагомих результатів, що визначають наукову новизну дисертаційного дослідження, можна відзначити такі: *вперше* теоретично обґрунтовано та реалізовано сукупність педагогічних умов формування професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами, що передбачають активізацію можливостей формальної, неформальної та інформальної освіти через спрямування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти, актуалізацію ресурсів інформаційно-розвивального середовища закладу вищої освіти засобами інформаційно-комунікаційних технологій та формування фахової обізнаності щодо моделей професійної діяльності правника у сфері роботи з мігрантами; розроблено модель формування професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами як педагогічну систему; визначено критерії (соціально-правовий, особистісно-іміджевий, діяльнісно-комунікативний), компоненти (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, контрольно-оцінний), показники та рівні сформованості професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами; *подальшого розвитку* набули положення щодо методики

вдосконалення професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами в закладах вищої освіти, зокрема в частині використання потенціалу формальної, неформальної та інформальної освіти, інформаційно-комунікаційних технологій та практикоорієнтованих форм професійної підготовки.

На наше переконання, на особливу увагу заслуговує авторський підхід до розгляду професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами як інтегративного результату професійної освіти, що поєднує ціннісно-мотиваційний, когнітивний та контрольний-оцінний компоненти. Науковий інтерес становить також запропонований критеріально-показниковий інструментарій оцінювання сформованості досліджуваної якості, який дозволив здійснити експериментальну перевірку результативності запропонованих педагогічних умов.

Важливе науково-практичне значення має акцентування авторки на необхідності цілеспрямованої підготовки майбутніх юристів до професійної взаємодії з мігрантами як особливою категорією клієнтів правничої діяльності. Позитивно оцінюємо прагнення дисертантки поєднати педагогічний та правничий аспекти професійної підготовки, розширити зміст освітнього процесу за рахунок міжкультурної комунікації, соціально-правової взаємодії та використання сучасних цифрових ресурсів.

Не викликають заперечень і визначені авторкою напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх правників, пов'язані з активнішим використанням ресурсів неформальної та інформальної освіти, індивідуалізацією освітньої траєкторії здобувачів освіти та впровадженням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у професійну підготовку. Зазначені положення мають потенціал для подальшого розвитку теорії та практики професійної освіти у сфері права.

Теоретичне та практичне значення одержаних здобувачкою результатів.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в розширенні наукових уявлень про підготовку майбутніх юристів до роботи з мігрантами як окремий напрям професійної підготовки правників у закладах вищої освіти. Проведений авторкою аналіз наукових джерел, нормативно-правових документів, сучасних підходів до професійної підготовки фахівців правничої галузі та особливостей роботи з мігрантами дозволив комплексно розглянути досліджувану проблему в педагогічному контексті та обґрунтувати шляхи її розв'язання в системі вищої освіти.

Цінним, на наш погляд, є здійснене дисертанткою теоретичне обґрунтування структури професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами, визначення її компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості. Заслуговує на увагу також спроба систематизації педагогічних умов, які сприяють формуванню готовності майбутніх правників до професійної взаємодії з мігрантами, а також розроблення відповідної моделі професійної підготовки.

Безперечна значущість отриманих результатів для теорії професійної освіти полягає в тому, що сформульовані авторкою положення можуть бути використані в подальших дослідженнях проблем підготовки майбутніх юристів, розвитку міжкультурної компетентності фахівців правничої сфери, удосконалення змісту юридичної освіти та підготовки правників до роботи в умовах соціального й культурного різноманіття.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання його результатів під час розроблення та оновлення освітньо-професійних програм підготовки майбутніх юристів, навчальних і робочих програм освітніх компонентів, методичних матеріалів, спецкурсів і тренінгових програм, спрямованих на підготовку здобувачів вищої освіти до роботи з мігрантами. Матеріали дослідження можуть бути використані під час викладання дисциплін професійного циклу підготовки майбутніх правників, організації практичної підготовки здобувачів освіти, а також у системі підвищення кваліфікації фахівців правничої сфери.

Практична значущість одержаних результатів підтверджується їх упровадженням в освітній процес закладів вищої освіти та використанням розроблених авторкою навчально-методичних матеріалів. Позитивної оцінки заслуговує прагнення дисертантки забезпечити практичну спрямованість дослідження та орієнтацію отриманих результатів на потреби сучасної юридичної освіти.

Загалом одержані результати мають належне теоретичне і практичне значення для подальшого розвитку теорії та методики професійної освіти, а також для вдосконалення підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності в умовах сучасних міграційних процесів.

Повнота викладення матеріалу дисертації в опублікованих працях, особистий внесок здобувачки.

Основні результати теоретичних і практичних досліджень дисертаційної роботи Яворської-Димитрієвої Т. І. знайшли відображення у наукових та навчально-методичних працях авторки.

За темою дисертації опубліковано 4 наукові статті у фахових виданнях України категорії «Б», у яких висвітлено основні теоретичні положення дослідження, зокрема питання правової компетентності мігрантів, комунікативної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами, педагогічних аспектів міграційних процесів та використання зарубіжного досвіду у професійній підготовці правників.

Апробацію результатів дослідження здійснено також через підготовку та видання методичних рекомендацій «Право-компетентний супровід роботи з біженцями в Україні» та участь у міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: «ІХ Дунайські наукові читання. Українська Бессарабія як модель полікультурного розвитку держави» (Ізмаїл, 2023), «Innovations in Education. Innovative Technologies for Teaching Professional Disciplines» (Катовіце, Республіка Польща, 2023), V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Світ дидактики: дидактика в сучасному світі»

(Київ, 2025), V Міжвузівська науково-практична конференція «Вища освіта у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» (Ізмаїл, 2025).

Опубліковані праці та результати апробації достатньою мірою відображають основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження. Аналіз наукового доробку здобувачки свідчить про самостійний характер проведеного дослідження та належний рівень апробації його результатів.

Відомості про дотримання академічної доброчесності.

Аналіз змісту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що дослідження виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності. У роботі наявні належні посилання на використані джерела та наукові праці інших авторів.

У процесі рецензування дисертації ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших порушень академічної доброчесності не виявлено. Як результат, можна зробити висновок про відсутність порушень авторкою вимог академічної доброчесності.

Оформлення дисертаційної роботи.

За структурою, мовою і стилем викладання дисертація Яворської-Димитрієвої Т. І. відповідає встановленим вимогам до оформлення дисертацій.

Мова і стиль викладання дисертаційної роботи в повній мірі висвітлюють одержані науково-практичні результати.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

З огляду на вищезначене, актуальність дисертації є безсумнівною. Позитивно оцінюючи дисертацію Яворської-Димитрієвої Т. І., водночас можна висловити зауваження та побажання дискусійного характеру, врахування яких могло би надати роботі більшої цілісності і завершеності, зокрема:

1. У вступі авторкою окреслено систему суперечностей, які відображають сучасні виклики професійної підготовки майбутніх юристів. Водночас окремі з них мають достатньо широкий соціальний характер, що певною мірою ускладнює простеження їх безпосереднього розв'язання в межах предмета дослідження. На нашу думку, більш чітке співвіднесення кожної із визначених суперечностей із відповідними педагогічними умовами, структурними компонентами моделі та результатами їх реалізації сприяло б посиленню внутрішньої логіки дослідження.

2. У пп. 1.1–1.3 першого розділу дисертантка здійснила ґрунтовний аналіз феномену міграції, правового статусу мігрантів та особливостей професійної діяльності юристів у сфері роботи з мігрантами. Разом із тим, на наш погляд, дослідження виграло б від більш збалансованого співвідношення між юридичним та педагогічним аспектами проблеми, зокрема шляхом ширшого висвітлення педагогічних механізмів формування підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами та особливостей їх професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти.

3. У п. 1.4 «Структурно-компонентний склад підготовленості майбутнього фахівця до роботи з мігрантами як результату професійної підготовки» центральним результатом професійної підготовки визначено

підготовленість майбутніх юристів до роботи з мігрантами. Водночас у тексті дисертації активно використовуються також поняття «готовність», «компетентність» та «професійна підготовка». На наш погляд, додаткового теоретичного обґрунтування потребує питання співвідношення зазначених категорій, а також місця поняття «підготовленість» у структурі сучасного компетентнісного підходу до професійної освіти та його співвіднесення з іншими результативними характеристиками професійної підготовки.

4. У п. 1.4 «Структурно-компонентний склад підготовленості майбутнього фахівця до роботи з мігрантами як результату професійної підготовки» та п. 2.1 «Критерії, показники та рівнева характеристика підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами» запропоновано авторське бачення структури підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами та відповідний критеріально-показниковий інструментарій її оцінювання. Водночас певний науковий інтерес становило б більш ґрунтовне висвітлення механізмів співвіднесення структурних компонентів підготовленості з критеріями, показниками та рівнями їх сформованості. Таке уточнення сприяло б посиленню методологічної цілісності дослідження та більш повному розкриттю внутрішньої логіки побудови авторської моделі.

5. У дисертації представлено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами та розроблено авторську модель її вдосконалення. Разом із тим, на нашу думку, робота виграла б від більш чіткого простеження взаємозв'язку між результатами теоретичного аналізу, представленими у першому розділі, обґрунтованими у п. 2.2 педагогічними умовами підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами та їх подальшим відображенням у структурі моделі, представленої у п. 2.3. Це сприяло б посиленню концептуальної цілісності дослідження та аргументованості окремих висновків.

Проте, висловлені зауваження та побажання не знижують наукової і практичної цінності дисертаційної роботи Яворської-Димитрієвої Тетяни Іванівни «Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами», мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження, на його головні теоретичні і практичні результати.

Загальний висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

У цілому дисертаційна робота Яворської-Димитрієвої Тетяни Іванівни «Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами», яка виконана в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова, є самостійним завершеним науковим дослідженням, містить наукову новизну, відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам, передбаченим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»,

затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502), і може бути представлена до публічного захисту для присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта, педагогіка», за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

ОПОНЕНТ

доцент кафедри соціальної роботи
та інклюзивної освіти
Бердянського державного
педагогічного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент

Анастасія ПОПОВА